

تحقیقات اقتصادی گروه‌های تحقیق

۱- تحقیق در آمارهای اقتصادی ایران

۲- رشد اقتصادی و بازرگانی خارجی

۳- طرح تحقیق اقتصاد غلات در ایران

۴- تحقیق در اقتصاد غلات در ایران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

طرح تحقیق در آمارهای اقتصادی ایران

(گزارش کار)

مقدمه

در جهان امروز، نه منابع طبیعی اجتماعات پیش افتاده، نه دارخانه‌ها و ماشینها و راهها، نه سرمایه‌های دیگری از این قبیل و نه بازوهای توانا و فراوان مردم آنیاهیهیچیک، با تمام اهمیتی که دارند، در پیش افتادگی و سرعت رشد این اجتماعات باندازه منابع علمی و فنی آن‌ها در اختیار دارند مؤثر نیست.

امروز که دانش و معلومات ارزش اقتصادی خود را بیش از پیش متجلی ساخته است دست‌یافتن باسرار طبیعت و بی‌بردن پدرازمای نهفته موجودات و اجتماعات و بکار بستن این معلومات در فعالیت اقتصادی باید قسمتی از زندگی اقتصادی و فصلی مشخص از علم اقتصاد تلقی گردد.

بدهی است هر اندازه افراد کشوری به معلومات مربوط برشته کار خود مجهزتر باشند محصول کار آنها بیشتر و قدرت تولید آن اجتماع فزون‌تر خواهد بود؛ لیکن نکته جالب دقت آنست که بدانیم چگونه میتوان هر یک از افراد را با معلومات و تکنیک لازم برای کارش، باصرف حداقل هزینه و در کوتاهترین زمان، مجهز ساخت. هر گاه بخواهیم کلید اطلاعات لازم را در مغز مسئول کاری مترکیم کنیم گذشته از آنکه این روش برای بعضی رشته‌ها که احتیاج به اطلاعات پراکنده و نوناگون (که اکثراً فقط گاه ناهمی ممکن است مورد استفاده قرار گیرد) دارند میسر نیست و مستلزم هزینه هنگفتی خواهد بود، اساساً مغز انسان آماده برای جذب و طبقه‌بندی و ب خاطر آوردن بموقع این همه اطلاعات نیست. تنها راه و یا لائق‌ترین راهی که اجازه میدهد تا معلومات لازم در اختیار کارگر یا متخصص قرار گیرد و مورد استفاده واقع شود آنست که، پس از دادن اطلاعات اولیه لازم و ساختن پایه‌های فکری ضرور اطلاعات و معلومات مربوط برشته کار بصورت کتاب و مجموعه و امثال آن در دسترس نگذارد شود تا در موقع لزوم با مراجعه حد اکثر استفاده از اطلاعات علمی بعمل آید و عبارت دیگر مغزی کامل حاوی جدیدترین و دقیق‌ترین اطلاعات ضمیمه مغز کارگر را یا متخصص مورد نظر شود.

بنابراین قدرت علمی هر اجتماعی بدو عامل زیر بستگی دارد :

۱- توانائی و آمادگی افراد با استفاده از مجموعه‌های حاوی علوم و فنون ،

۲- مهیا بودن این علوم و فنون برای استفاده .

عامل اول، یعنی توانائی و آمادگی افراد با استفاده از علوم و فنون و بکار بستن آنها در رشته کار خود که به تعلیمات مختلف بنا بنوع کار و درجه اطلاعات اولیه لازم بستگی دارد، در صورتیکه با عامل دوم تکمیل نشود (خاصه با توجه به تغییر و توسعه دائمی دانش در این عصر) نمیتواند حداکثر بهره را در بر داشته باشد.

بس در جهان امروز برای هر کاری با هر مسئول کاری باید مجموعه‌ای حاوی معلومات مرتبط با آن کار تهیه کرد و در اختیارش گذاشت تا هنگام لزوم مورد استفاده قرار گیرد و بد بهره کار او بیفزاید. روشن است که مجموعه اطلاعات لازم برای یک کارگر مسئول انجام وظیفه‌ای مشخص از جزوه کوچکی تجاوز نخواهد کرد، لیکن اطلاعات لازم برای کار یک مهندس یا یک فیزیک دان و نفاثر آن باید بسیار وسیع تر و جامع تر باشد. محققین علوم اجتماعی و مسئولین رده‌های اقتصادی باقتضای نوع مسائلی که با آن سرکار دارند و بیچندلی و همبستگی اینگونه مسائل احتیاج به مجموعه‌های بسیار گسترده از اطلاعات فونالگون دارند و بدون دسترسی به چنین مرکز اطلاعاتی ادامه کار آنان غیر مقدور است. تحقیق و بررسی و چاره‌جویی در مسائل اقتصادی یک اجتماع در صورتیکه اطلاعات لازم در اختیار نباشد حتی برای بزرگترین علمای اقتصادی، هر اندازه نوع داشته باشند و عرقدرد با یکدیگر همکاری و تشریک مساعی کنند، محال و مستعجب است.

بررسی مسائل اقتصادی در کشور ما (قطع نظر از اینکه بعداً کافی متخصص ورزیده و معرب در اختیار نداریم) با این مشکل بزرگ یعنی فراهم نبودن اطلاعات لازم مواجه است؛ بس اولین قدم برای رفع این مشکل را باید جمع آوری اطلاعات ضرور دانست.

مؤسسه تحقیقات اقتصادی دانشکده حقوق از بدو تأسیس در صدد ایجاد یک مرکز اطلاعات اقتصادی مربوط بایران برآمد و بدین منظور بانحاء و طرق مختلف سعی شد آنچه اطلاعات و ارقام که معرف وضع اقتصادی ایران است گردآوری شود و چون استفاده از این اطلاعات و آمارها تنها بشرط طبقه‌بندی علمی آنها میتوانست میسر گردد، اقداماتی، برای بکار بستن روشهای علمی متداول در اینگونه مراکز، بعمل آمد.

اطلاعاتی که لازم بود در این مرکز جمع آوری شود از دو نوع: یکی نشریات و جزوات

ومقالات و گزارشها وامثال آن و دیگری ارقام وآمارها مرکب بود .

هرچند رسالت و گزارشها ومقالاتی که بوسیله اشخاص ومقامات ایرانی وخارجی درباره اقتصاد ایران تهیه میشود از لحاظ تعداد پیشرفت قابل توجهی کرده و کم و بیش در مسائل گوناگون اطلاعاتی از این قبیل موجود وقابل بردآوری است لیکن چون ارقام وآمارهای اقتصادی دارای اهمیت بیشتری در شناسائی کشورما وبایده اصلی تحقیقات اقتصادی در آینده است . قسمت عمده توجه به جمع آوری و تفحص در موجودی معلومات و داده های آماری اختصاص یافت . نخست سینارهایی از رؤسای سازمانهای آماری مهم کشور تشکیل شد ؛ مسئولین این سازمانها از زمستان سال گذشته هفته ای یکبار جمع شدند وهریکه اطلاعاتی در باره آمارهای مهم دستگاه خود و طرز تهیه آنها در اختیار سایرین گذاشتند . ضمناً در گزارشهایی که در سیمینار مطرح میکردید اکثرآ مشکلات این سازمانها - تشکیلات - عده دارمندان متخصص و غیر متخصص - وسائل ماشینی آماده استفاده ؛ کمکهای خارجی وامثال آن نیز مورد اشاره قرار میگرفت . در نتیجه وضع آمارها وسازمانهای آماری کشور که بدین ترتیب یکجا وتوأمآ مورد بررسی قرار گرفت توجه مؤسسه را بوجود نواقصی بشرح زیر در سیستم آماری وآمارهای کشور جلب کرد :

- ۱- عدم توجه کافی مقامات دولت بلزوم تقویت مادی ومعنوی تشکیلات آماری و مسئولین جمع آوری آمار ،
- ۲- ناهماهنگی وشکل غیر منطقی ساختمان تشکیلات آماری کشور ،
- ۳- فقدان برنامه ای برای آمار گیریها و در نتیجه رعایت نشدن قاعده الاهم فالاهم ،تکرار بعضی فعالیتها در دو یاچند سازمان باصرف هزینه های سنگین وبالاخره از قلم انداختن وفراموش کردن بعضی آمارهای مهم ودارای ارزش زیاد ،
- ۴- دور بودن ارقام تهیه شده از دسترس محققین وبرآکنده لی اطلاعات آماری بصورتی که در موارد لزوم استفاده از آمارهایی که مستقیماً یا بنوع غیر مستقیم تهیه میشود غیرممکن میگردد ،
- ۵- ضعف بسیاری از آمارها از لحاظ روش تهیه واینکه در اکثر موارد میتوان باصرف هزینه ووقت ناچیزی بهبود قابل توجه بانها بخشند .

در جریان این بررسی اجمالی و کلی مؤسسه تحقیقات اقتصادی ، با توجه باهمیت جنبه کمی پدیده های اقتصادی و اینکه علم اقتصاد امروز همان اندازه که وظیفه تشریح پدیده هارا دارد مکلف باندازه گیری آنهاست ، برخود واجب دانست که هرچه زودتر تحقیقی دقیق وکامل در

وضع آماری کشور آغاز کند تا در حدود امکان پایه محکمی برای سایر تحقیقات ریخته شود ؛ لذا طرحی برای « تحقیق در آمارهای اقتصادی ایران » تنظیم و « گروه تحقیقی » بمنظور نوق تشکیل گردید که از اوایل سال جاری بکار مشغول شد .

هدف طرح

هدف طرح تحقیق در آمارهای اقتصادی ایران، بطوریکه از عنوان آن مستفاد میگردد و در مقدمه نیز اشاره شد، عبارتست از :

- ۱- تنظیم صورتی از موجودی آمارهای اقتصادی ایران ،
- ۲- مقایسه این موجودی آماری با احتیاجات کشور، یعنی شناختن نواقص و حفره های شبکه آماری موجود از طرفی و بی بردن به نیروهائی که بجهت صرف تهیه آمارهای غیر مهم و یا آمارهای مکرر میگردد از طرف دیگر ،
- ۳- بررسی سازمان آماری کشور و تطبیق آن با احتیاجات ،
- ۴- بررسی و اظهار نظر در روشهای بکار رفته در بعضی آمارهای مهم اقتصادی و تا حدود امکان ارزیابی آنها ،
- ۵- ترد آوری کلیه آمارهای اقتصادی موجود و طبقه بندی آنها بطوریکه سهولت برای محققین قابل استفاده باشد .

بدون تردید هدفهای مزبور که بنظر اشخاص غیر وارد ممکن است کوچک و سهل-الوصول آید از لحاظ اهل فن چنان بزرگ و وسیع و دامنه دار مینماید که ایشان را بکلی مأیوس میسازد و ترجیح میدهند که هدف محدودتر باشد تا وصول بآن ممکن گردد ؛ لیکن اگر به طبیعت کار و اینکه راه نیل بهدفهای مزبور واحد است توجه شود و قبول کنیم که رسیدن بهریک از هدفهای مورد اشاره مستلزم بررسی کلیه آمارها و تشکیلات و نشریات آماری است و عبارت دیگر تهیه مقدمات رسیدن بهریک از هدفها محصول ثانوی فعالیت مبذول برای نیل بهدفهای دیگر است ، علت جمع هدفها در یک طرح معلوم میگردد . از طرف دیگر باید توجه داشت که توفیق در رسیدن بهریک از این هدفها نسبی است مثلا جمع آوری آمارهای اقتصادی کشور حتی اگر تمام کوششها و قوا با وقت وسیعی صرف آن شود بنحو ایده آل میسر نخواهد بود . پس منظور از تعیین هدف در حقیقت مشخص کردن نقطه هائی بمنظور گام برداشتن در طریق صحیح است .

نکته ای که در این مقام باید بآن اشاره شود لزوم محدود ساختن دامنه تحقیق از لحاظ

زمان مورد مطالعه است. تردیدی نیست که آمارهای اقتصادی زمانهای کم و بیش دورنیز از لحاظ تحقیقات اقتصادی دارای اهمیت است؛ مثلاً دانستن تحول قیمت‌ها در سالهای قبل از تهیه شاخصهای قیمت توسط بانک ملی ایران و جمع‌آوری اطلاعات مربوط بحجم پول در زمانیکه قسمت عمده پول را مسکوکات تشکیل میداد یا بدست آوردن و مترکز کردن اطلاعات مربوط به تولیدات کشور در سالهای قبل و بعد از جنگ جهانی اول و امثال آن هر یک دارای ارزش قابل توجهی است ولی بمنظور محدود کردن حوزه کار ناچار هدف‌طرح، جز در مورد بعضی آمارهای مهم، مانند آمار نفوس و آمار قیمت‌ها و آمارهای پولی و مالی که سهولت تهیه آنها میسر بود، محدود به آمارهای مربوط به بعد از جنگ اخیر گردید.

روش کار در مرحله شروع

همانطوریکه برای اجرای هر طرح تحقیقی، خاصه در مسائل اجتماعی، اکثراً ناچاریم از طرق مختلف کار را آغاز کنیم؛ برای اجرای طرح موضوع نیز بطریق اولی لازم بود از وسائل و راههای مختلف، خاصه در ابتدای کار، استفاده شود تا بتوان از نواقصی که راههای واحد قهرآدر برداشت بر حذر ماند. بنابراین گروه تحقیق در آمار در نخستین جلسات خود تصمیم گرفت ابتدا با برقرار کردن تماس با تشکیلات آماری کشور و استناده ز نشریات دولتی و بررسی موجودی آماری کشور را آغاز کند؛ از اینرو کنفرانسهای هفتگی رؤسای سازمانهای آماری ادامه یافت و گزارشهای آنها اطلاعاتی کلی جامعی از فعالیتهای مهمترین دستگاههای آماری کشور در اختیار گذاشت و نیز گروه توانست قسمت عمده‌ای از نشریات آماری کشور را با همکاری صمیمانه شرکت کنندگان کنفرانس تهیه کند.

از آنجا که بررسی آمارهای گرد آمده جز از طریق یک تقسیم‌بندی منطقی میسر نبود کار طبقه‌بندی بموازات جمع‌آوری آمار آغاز گردید و تصمیم گرفته شد که این طبقه‌بندی بسد صورت عملی شود:

۱- طبقه‌بندی آمارهای موجود حسب نام موضوع آمار، بطوریکه پس از تکمیل بتوان باسانی بکلیه آمارهای مربوط بهر موضوع دسترسی و اطلاع یافت؛ مثلاً با رسیدن بکلمه لندم که به ترتیب حروف توجی جای معینی خواهد داشت، کلیه آمارهای تولید - سطح کشت - مصرف - بیعت معامله - واردات - صادرات - مالیات و امثال آن که مربوط بکندم بوده و نحوی خواه بصورت آمارگیری خاص و خواه ضمن آمارگیری دیگری تهیه شده باشد در دسترس قرار خواهد گرفت. این کار که در نوع خود کمتر نظیر دارد، با اینکه بدون تردید چند اکثر تسهیل را برای محققین در بر خواهد داشت، از آنجا که مستلزم صرف وقت و نیروی فراوان

است شروع میشود و تا حدی که ممکن گردد ادامه خواهد یافت و تکمیل آن بتدریج و در آینده کم و بیش طولانی میسر خواهد بود. با این وصف سعی خواهد شد که نسبت بموضوعات مهم آماری این کار انجام پذیرد.

۲- طبقه‌بندی موضوعی آمارهای موجود - در این طبقه‌بندی بجای حروف الفبا رابطه منطقی و متداول میان موضوعات را رعایت خواهد بود. مثلاً موضوع سن افراد در چهارچوب آمار نفوس و بس از عده افراد اجتماع قرار خواهد گرفت. بطوریکه اگر محقق بخواهد مسأله جمعیت را بطور کلی از جمیع جنبه‌ها مطالعه کند با بررسی فصل مربوط کلمه خصوصیات، مانند عده - سن - جنس و امثال آن، یأسانی زیر نظر قرار می‌گیرد. متأسفانه صورتی منطقی که مورد قبول تمام کشورها باشد برای این منظور تاکنون تهیه نشده است و ناچار باید با استفاده از طبقه‌بندی‌هایی که بیشتر متداول است و در نشریات معروف مانند نشریات آماری سازمان ملل متحد و امثال آن رعایت شده است، با توجه به خصوصیات آماری و احتیاجات تحقیقاتی در ایران چنین صورتی را که در هر حال بدون نقص نخواهد بود تهیه و قبول کنیم. کمک دیگری که استفاده از این صورتها خواهد کرد آنست که خفیه‌های آماری را بصورتی نسبتاً واضح نشان خواهد داد و حصول یکی دیگر از هدفها را سهل خواهد ساخت.

۳- نوع سوم طبقه‌بندی که با اهمیت دو نوع اول از لحاظ احتیاجات تحقیقی نیست عبارتست از طبقه‌بندی آمارها حسب تشکیلات آماری تهیه‌کننده آنها. این طبقه‌بندی از دو لحاظ دارای ارزش است یکی اینکه در مواقعی که دو نوع طبقه‌بندی اول نتواند سهولت آمار لازم را در اختیار محقق بگذارد ممکن است طبقه‌بندی اخیر راهنمایی‌هایی بکند. دوم آنکه کار بررسی سازمان آماری کشور که یکی از هدفهای طرح است با کمک این نوع طبقه‌بندی نسبتاً سهل و آسان خواهد گردید. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱ - برای استحضار خوانندگان مناسب میدانند که سرفصلهای این فهرست را ذیلان بنظر برساند:

۱ - جمعیت	۲ - نیروی کار
۳ - کشاورزی	۴ - جنگلداری
۵ - شیلات	۶ - منابع استخراج - صنایع - بوسازی - ساختمان و تولید
۷ - تجارت عمده - فروشی و خرده - فروشی و کارگاههایی که خدماتی انجام میدهند.	کار برق
۸ - حمل و نقل	۹ - فرهنگ
۱۰ - بهداشت	۱۱ - تجارت خارجی
۱۲ - پول و اعتبار و بانک و قیمتها	۱۳ - دولت و سازمانهای وابسته به آن
۱۴ - درآمد و هزینه افراد خصوصی	۱۵ - مسکن
- البته هر يك از سرفصلهای فوق به جداول فرعی متعدد دیگری تقسیم میشود که کلمه

تجسس درباره روشهای مختلف و مطالعه درباره نحوه انتشار فهرست آنها که برحسب موضوع یا سازمان یا نحوه دیگری باشد ما را بر آن داشت که فعلا از بر نه (لیست) های مخصوص استفاده کنیم و برای هر جدول آماری موجود در کشور یک بر نه تنظیم کنیم. با ملاحظاتی که صورت گرفت حداقل اطلاعات لازم برای تکمیل فهرست آمارهای موجود کشور تعیین شده و عنوان آنها در روی بر نه نقش گردیده است. ما برای اطلاع خوانندگان این بر نه، مرود عمل را ذیلا نشان میدهیم:

نام آمار		مرکز تحقیقات اقتصادی
شرح جدول		گروه آمار برگه آمار ۹۱ مبر
.....	.....	۱- نام سازمان اجرا کننده
.....	.....	۳- واحد آماری
.....	.....	۵- روش آماری
.....	.....	۷- نحوه جمع آوری اطلاعات
.....	.....	۸- در صورتیکه این آمار به طور جاری تهیه شده؟ از چه سال..... تا چه سال..... و چه دوره ای.....
.....	.....	۹- مرجع.....
		توضیحات:

این بر نه برخلاف بر نه های معمولی که مورد استفاده محققان در تحقیقات مختلف است این مزیت را دارد که در آن حداقل اطلاعات مورد نیاز عینا منظور خواهد شد و علاوه بر آن ممکن است اطلاعات خواسته شده در محل معینی از کارات درج گردد تا مطالعه و استخراج آسانتر شود. مضافا امکان خواهد داشت بهر نحوه که مورد نیاز باشد، یعنی حسب موضوع یا سازمان یا تاریخ یا هر نوع دیگری، بر نه ها را استخراج کرد.

چون ممکن است در آینده ضرورت ایجاد کند که این برگه‌ها از طریق ماشینهای آماری استخراج گردد برای هر مطلب محلی برای کدگذاری در نظر گرفته شده است تا بمنظور فوق مورد استفاده قرار گیرد .

بطوریکه ملاحظه میشود این برگه تقریباً صورت پرسشنامه دارد و اصولی که باید در یک پرسشنامه منظور شود در آن بکار برده شده است .

در مورد نحوه تکمیل این برگه‌ها بایستی توجه داشت که قسمت اعظم آنها بوسیله محققین در گروه آمار تکمیل خواهد شد لیکن بعلاوه وسعت وسنگینی کارها گزیر شده ایم که از کلیه محققین در مؤسسه تحقیقات اقتصادی حتی افراد علاقه‌مند در خارج استفاده کنیم باین ترتیب که بهر یک از ایشان عده‌ای از برگه‌های مزبور، بضمیمه دستور العمل تکمیل، تسلیم میشود تا در فرصتهای مناسب برای آمارهایی که در نشریات سازمانهای مختلف برخوردار میکنند برگه تنظیم کنند و ارسال دارند . البته امکان دارد که برای یک نوع آمار بوسیله اشخاص مختلف برگه‌های متعددی تهیه شود لیکن پس از بازرسی، برگه‌های مکرر از جریان خارج خواهد شد .

این بود شرح مختصری از کار گروه آمار مؤسسه تحقیقات اقتصادی در مراحل نخستین ؛ امید است که مورد دقت و امعان نظر خوانندگان قرار گیرد و از هر گونه راهنمایی و انتقاد دریغ نفرمایند .

دکتر عبدالعلی جهانزاهی